

А. Я. МАНТУР

**АЎТАРСКІЯ НЕАЛАГІЗМЫ Н. ГІЛЕВІЧА
І ІХ РУСКАМОЎНЫЯ ЭКВІВАЛЕНТЫ**

У гісторыі беларускай літаратуры творчасць Ніла Гілевіча займае своеасаблівае месца і з'яўляецца важным набыткам мастацкага слова. У сваіх паэтычных творах Н. Гілевіч па-майстэрску апрацоўвае народную мову, стварае каларытныя малюнкi і мастацкія вобразы. Для творчасці паэта характэрна разнастайнасць жанраў, вобразна-стылявых сродкаў. Сваімі паэтычнымі творамі, перакладамі, публіцыстыкай, навуковымі працамі, педагогічнай і грамадскай дзейнасцю Н. Гілевіч уносіць істотны ўклад у развіццё беларускай культуры і заслужана карыстаецца ўсенароднай павагай і прызнаннем [15, с. 269]. В. Каваленка ў прадмове да паэтычнага зборніка справядліва напісаў: «Як ні пра каго іншага з беларускіх паэтаў, пра Н. Гілевіча можна сказаць, што яго паэзія — паэзія на кожны дзень, у якой філасофія так блізка змыкаецца з мараллю, урэшце, з парадай, а таму становіцца нейкай дамашняй, па асабліваму цёплай і чалавечнай» [2, с. 5].

Мова твораў Гілевіча надзвычай багатая на аўтарскія наватворы, прызначэнне якіх — дапамагчы дакладна выразіць думку, стварыць непаўторны вобраз. Кожны аўтарскі неалагізм паэта гучыць лёгка і натуральна, што дасягаецца праз яго выключную зразумеласць з кантэксту [10, с. 40].

Паэтычныя творы Н. Гілевіча знайшлі сваё шырокае адлюстраванне ў перакладах на рускую мову В. Арцёмава, А. Астроўскага, Д. Кавалёва, В. Кузняцова, Я. Хелемскага. Крыніцамі матэрыялу даследавання сталі арыгінальныя і рускамоўна-перакладныя зборнікі паэзіі Н. Гілевіча («Выбраныя творы: у 2 т. — Т. 1: Вершы, паэмы, п'есы», «Избранное: Стихотворения, поэмы», «Родныя дзеці: Раман у вершах», «Родные дети: Роман в стихах» і інш.). У артыкуле разглядаюцца найбольш цікавыя выпадкі перакладу аказіяналізмаў Н. Гілевіча на рускую мову.

Яскравым сведчаннем развіцця любой мовы з'яўляецца яе здольнасць пастаянна папаўняць свой лексічны склад новымі словамі. Вывучэнне новых лексічных адзінак — адно з найбольш важных пытанняў сучаснай лінгвістыкі. Новыя словы, намінатыўныя словазлучэнні, што з'явіліся ў якой-небудзь мове ў пэўны канкрэтны перыяд яе функцыянавання ў мовазнаўстве прынята называць неалагізмамі [8, с. 440] (ад грэч. νέος 'новы' і λόγος 'слова, паняцце'). Да іх адносяцца і аказіянальныя словы [10, с. 321], індывідуальна-аўтарскія неалагізмы, створаныя пісьменнікамі і паэтамі ў якасці вобразных сродкаў выражэння. Звычайна яны зразумелыя толькі ў пэўным кантэксце, паколькі абазначаюць прадметы, з'явы і паняцці ў непасрэдным

аўтарскім успрыманні. Таксама сустракаюцца выпадкі, калі найбольш удалыя і сацыяльна значныя аўтарскія наватворы пераймаюцца моўным калектывам і ўваходзяць у агульнаўжывальны слоўнікавы склад мовы.

Пры перакладзе аўтарскіх неалагізмаў Н. Гілевіча на рускую мову перакладчыкі ў большасці выпадкаў выкарыстоўваюць **поўныя эквіваленты**, г. зн. аўтарскія неалагізмы, якія поўнасьцю захоўваюць сваё лексічнае значэнне і марфалагічную структуру. Яны абазначаюць назвы асоб паводле стану, спосабу выканання якіх-небудзь пастаянных дзеянняў, што сэнсавая вельмі ёміста і адначасова нетрадыцыйна характарызуюць іх (*Крутарог* — *Круторог*, *сатырапісец* — *сатириписец*), назвы з’яў (пераблескі — *переблески*), прыметы (*мільёнарукі* — *миллионорукий*), дзеянні (*благавухнуць* — *благоухнуть*, *паджэньшыэніць* — *поджешьшенишь*), прымету дзеяння (*засыўна* — *засывно*, *захватна* — *захватно*). Параўн.:

А ўсё лясы ды пералескі,
Бары, дубровы ды гаі,
Бяроз і сосен **пераблескі**...
[4, с. 27]

А все леса да перелески,
Дубравы, роши и боры,
Берез и сосен **переблески**...
[5, с. 30]

Ну, муж, калі б не пры народзе —
Ой, **благавухнула** б тебе!..
[4, с. 92]

Ну, муж, когда б не при народе,
Ой, **благоухнула** б тебе!..
[5, с. 91]

Ужыванне ў пераважнай большасці поўных эквівалентаў можна патлумачыць агульным паходжаннем лексем і блізкасцю формаў выражэння словаўтваральных сістэм дзвюх моў.

Знайсці дакладныя сэнсавыя і стылістычныя адпаведнікі індывідуальна-аўтарскім неалагізмам у рускай мове часам бывае няпроста. Таму сустракаюцца выпадкі, калі аўтарскія неалагізмы перадаюцца **частковымі эквівалентамі** — лексемамі, блізкімі па семантыцы і па сваёй марфалагічнай структуры. Да частковых эквівалентаў адносяцца, напрыклад, наступныя словы: *мінуласць* — *древность*, *пачвара-старасць* — *ведьма-старость*, *твіставать* — *танцевать*, *хвалебства* — *похвалить* і інш. Параўн.:

А ў той жа час **плюгаваморды**
І віслазяды бегемот...
[4, с. 123]

Или, глядишь — мужик **плюгавый**:
Очечки, лысинка, живот...
[5, с. 135]

Артур Мікітаў за партнёршу
Мар’яну вывеў **твіставаць**.
[4, с. 126]

Артур партнершею — Мар’яну
Избрал и вывел **танцевать**.
[5, с. 63]

Сярод перакладных адпаведнікаў пэўнае месца займаюць **трансфармацыйныя адпаведнікі**, якія прадстаўлены ў невялікай колькасці. Трансфармацыйныя адпаведнікі — семантычна тоесныя адзінкі, утвораныя шляхам пераўтварэння лексем арыгінала на розных структурных узроўнях [7,

с. 34]. Пры такім перакладзе можна вылучыць марфалага-сінтаксічную, лексіка-сінтаксічную і ўласналексічную трансфармацыі.

Пры *марфалага-сінтаксічнай трансфармацыі* лексічнае значэнне арыгінала захоўваецца і перадаецца словамі іншай марфалагічнай структуры. Параўн.:

Пісаць бы мне пра час далёкі!
Не зябла б муза сіратой:
Штодзень бы піў нагбом з даёнкі
Хвалебстваў пенны сырадой.
[4, с. 5]

Строчи без риска, без открытий
О том, что знают все давно,
И будь спокоен — строгий критик
Тебя *похвалят* все равно.
[5, с. 5]

Чаму ж таварыш *Ненаежац*,
Ты не па-людску так жывеш?
Што сямьрым спажыць належыць —
Адзін бярэш, грабеш, ірэш?
[4, с. 81]

Почто ж товарищ *Ненасытнов*,
Живешь ты так не по-людски?
За семерых один бесстыдно
Хватаешь лучшие куски!
[5, с. 82]

Такія змены можна патлумачыць адметнасцямі лексікі дзвюх моў, абмежаванымі магчымасцямі словаўтварэння некаторых рускамоўных лексічных адзінак.

Сустракаюцца выпадкі замены лексем з прыстаўкамі *по-*, *про-* беспрыставачнымі ўтварэннямі. Параўн.:

Ён прачытаў, і горкі *посмех*
Скрывіў яго прыгожы твар.
«Ну, вась і ў Бэнся творчы поспех!»
[4, с. 55]

Прочел, сказал с горчайшим *смехом*:
— Ну что же, Бэнся, я могу
Поздравить с творческим успехом.
[5, с. 55]

Сустракаецца нязначная колькасць выпадкаў, калі пры перакладзе адбываецца перадача зместу зусім іншымі лексічнымі адзінкамі, якія не маюць з арыгінальным наватворам ні сэнсавага, ні марфалагічнага падабенства. Параўн.:

Меў дар маўлення *смехатворац*.
І ўсе браты сябе не раз
На тым лавілі, што гавораць
«Нутром» ягоных слоў і фраз.
[4, с. 20]

Был *дядька* дока в разговорах.
И братья, в общем-то, не раз
В своих использовали спорах
«Нутро» его крылатых фраз.
[5, с. 24]

Пры ўмове, матухна, што сёння
Зямлі ўсёй дочкі і сыны
Развеець змогуць *назаўсёдна*
Цень тэрмаядзернай вайны.
[4, с. 103]

Но только нужно, чтобы вместе
Все люди, дети всей земли
Густую тень всеобщей смерти
Развееь *по ветру* смогли.
[5, с. 102]

Пры перакладзе можна заўважыць больш складаня трансфармацыі, калі ў выніку адбываюцца змены ў структуры цэлага сказа. Такія трансфармацыі павялічваюць колькасць лексем, працягласць сказаў. Падобныя

адпаведнікі семантычна больш шырокія, чым аўтарскія неалагізмы Н. Гілевіча. Параўн.:

Абздзіртус з віцебскай глыбінкі!
Калі паштэт я ем усмак —
Ён, здыхля, душыцца ад слінкі,
Глядзіць у рот мне, як жабрак!
[4, с. 36]

Зніякавеў, застыў ва ўсмешцы —
Нядобрай, як аскал тхара.
Услед за імі з інтэрната
На вулку выйшаў злы, як звер.
[4, с. 36]

По всем статьям *он мне не ровня!*
Когда рубаю я паштет —
Слюною давится деревня,
Рублевки нету на обед.
[5, с. 39]

Едва *не лопнул он от злости*,
Такая зависть душу жгла.
За ними тенью шел горбатой,
Честил Степана: «Чтоб ты сдох!»
[5, с. 39]

Заўважаюцца пропускі аўтарскіх неалагізмаў у рускамоўным перакладзе, што можна патлумачыць немагчымасцю падабраць дакладны эквівалент да аўтарскага наватвора. Так, напрыклад, перакладчыкі не здолелі знайсці адпаведных аналагаў да такіх аўтарскіх неалагізмаў, як *звабна*, *мудрамыслы*, *парыўна*, *ясназоры* і інш.: Параўн.:

Закончыць сказ, *парыўна* ўстаўшы,
Антосю Лёдзя не дала.
[4, с. 99]

Ты ж ад прыроды *мудрамыслы*
І энергічны чалавек.
[4, с. 125]

Поставить точку в долгом споре
Антосю Лёдя не дала.
[5, с. 98]

Но эту тему мы оставим,
Дадим покой и Винцусю.
[5, с. 126]

Аналіз перакладу аўтарскіх неалагізмаў Н. Гілевіча на рускую мову засведчыў перавагу эквівалентных сродкаў, найперш поўных супадзенняў, што можна патлумачыць блізкароднасцю дзвюх моў.

Пэўнае месца таксама займаюць неалагізмы, якія маюць толькі частковыя супадзенні. У выніку пэўная частка аўтарскага наватвора пры перакладзе губляецца. Перад чытачом з'яўляецца іншае слова, якое толькі прыблізна нагадвае аўтарскі арыгінал.

Перакладчыцкія трансфармацыі не толькі дазваляюць перадаць агульны сэнс аўтарскіх неалагізмаў, але і дадаюць новыя адценні ў іх семантыку.

У выніку пропускаў аўтарскіх неалагізмаў, дабаўлення слоў і сказаў адбываецца разыходжанне з тэкстам арыгінала па змесце, скажаецца інфармацыя арыгінальнага твора, нягледзячы на дастаткова ўдалы пераклад паэтычных радкоў Н. Гілевіча.

ЛІТАРАТУРА

1. Гілевіч Н. С. Выбраныя творы: у 2 т. — Т. 1: Вершы, паэмы, п'есы. — Мінск, 1991.
2. Гілевіч Н. С. Выбраныя творы: у 2 т. — Т. 1: Вершы, паэмы, п'есы. — Мінск, 1981.
3. Гилевич Н. С. Избранное: Стихотворения, поэмы. — Москва, 1987.

4. *Гілевіч Н. С.* Родныя дзеці: Раман у вершах. — Мінск, 1985.
5. *Гілевіч Н. С.* Родные дети: Роман в стихах. — Москва, 1988.
6. *Гілевіч Н. С.* Узрост вышыні: Да 80-годдзя народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча: Артыкулы, эсэ, нататкі, вершы, лісты і тэлеграмы. — Мінск, 2012.
7. *Лаціцэнак А. М.* Лексіка-фразеалагічныя асаблівасці перакладаў твораў Івана Навуменкі на рускую мову ў аспекце праблемы эквівалентнасці: дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. — Мінск, 2009.
8. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А. Я. Баханькова. — Мінск, 1994.
9. *Лыков А. Г.* Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). — Москва, 1976.
10. *Навасельцава І. І.* Мова паэзіі Ніла Гілевіча: дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. — Мінск, 2002.
11. *Мартынава Э. М.* Беларуска-ўкраінскі паэтычны ўзаемапераклад. — Мінск, 1973.
12. *Прыгодзіч М. Р.* Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паэзія: Аўтарскія неалагізмы як факт мовы // Род. слова. — 1995. — № 8. — С. 56–64.
13. *Прыгодзіч М. Р.* З гісторыі вывучэння аказіянальнай лексікі беларускай мовы // Слова ў кантэксце часу: да 80-годдзя праф. А. І. Наркевіча: зб. навук. прац. — Мінск, 2009. — С. 320–324.
14. *Ржавуцкая М. С.* Пераклад сінтаксічных канструкцый з беларускай мовы на рускую (на матэрыяле твораў Івана Мележа): аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.02. — Мінск, 2000.
15. *Сіненка Г. Д.* Ніл Гілевіч: Нарыс творчасці. — Мінск, 1981.
16. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. — Мінск: БелСЭ, 1977–1984. — Т. 1–5.